

УДК 172:355.2

КАЛЯЄВ А. О.

<https://orcid.org/0000-0002-5675-187X>

МАТВІЙ Н. Б.

<https://orcid.org/0000-0002-0866-2629>

<https://doi.org/10.33577/2313-5603.43.2025.253-263>

ЕТИКА СВОБОДИ ТА ОБОВ'ЯЗКУ ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ВІЙНИ У ПОГЛЯДАХ ДЖОНА ЛОКА

Розглядається етична проблематика свободи і обов'язку громадянина у відношенні до держави. Аналізуються погляди Лока на поняття і сутність свободи як природного стану людини та її кореляцію із обов'язком громадянина. Визначається принципний взаємозв'язок між свободою та обов'язком громадянина. Розглядаються питання етики, права, свободи та обов'язку, що має на меті прояснити важливу синергію між правом та обов'язком, дати характеристику основним поняттям та категоріям, провести між ними демаркаційні лінії; визначити морально-етичні проблеми обов'язку громадянина відносно держави та держави щодо виконання суспільного договору щодо своїх громадян. Доводиться, що ідеї Джона Лока залишають за владою права, що відповідають її компетенції, де головною метою є збереження за громадянином природних прав і свобод та передбачає пропорційну санкційну політику за порушення закону.

Ключові слова: свобода, обов'язок, держава, війна, природне право, цивільне право.

Постановка проблеми Громадянські права та обов'язки були предметом досліджень, починаючи з часів античного поліса, коли людина шукала можливі форми співіснування між членами суспільства. Розвиток людського суспільства призвів до створення різних форм суспільно-політичного устрою, що характеризувалися різним рівнем взаємовідносин між державою та суспільством, державою та її громадянами. В пошуках оптимальної форми співіснування в межах держави особливу увагу приділяли обсягам компетенції влади відносно громадянина, що отримало своє відображення у теорії суспільного договору. Філософи по-різному сприймали питання співвідношення обов'язків і

Каляєв Анатолій Олександрович, доктор наук з державного управління у сфері державної безпеки та охорони громадського порядку, професор; завідувач кафедри гуманітарних наук, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

Матвій Назар Богданович, викладач кафедри гуманітарних наук, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

© Каляєв А. О., Матвій Н. Б., 2025.

прав громадян, особливо під час ведення війн. Але незважаючи на певні світоглядні розбіжності усі вони відстоювали ідею необхідності дотримання норм і законів суспільства (держави), особливо що стосується виконання обов'язку із захисту держави.

Наприклад, на формування філософських поглядів щодо управління суспільством, державою, військовою організацією від епохи еллінізму до Нового часу значний вплив справила військово-історична спадщина елліністично-римської доби, орієнтованої на взірці вчень Платона та Аристотеля. Цицерон вважав, що виконання військового обов'язку є рисою ідеального громадянина – захисника могутності римської держави.

В основі наше дослідження спиратиметься на текст Дж. Лока «Два трактати про правління», у якому автор підважує актуальні для XVII століття соціально-політичні доктрини, формуючи їм альтернативу. Окрім іншого ми зосередимо нашу увагу на правових аспектах, які регулюють відносини держава – громадянин. Методом аналізу тексту і послідовних логічних зв'язків ми постараємося детально вивчити питання співвідношення прав та обов'язків громадянина.

Мета та завдання дослідження. Стаття присвячена питанням етики, права, свободи та обов'язку, що має на меті прояснити важливу синергію між правом та обов'язком, дати характеристику основним поняттям та категоріям, провести між ними демаркаційні лінії; визначити морально-етичні проблеми обов'язку громадянина відносно держави та держави щодо виконання суспільного договору щодо своїх громадян.

Аналіз попередніх досліджень та публікацій. Як філософ Дж. Лок популярна постать не тільки у західній, а й у вітчизняній науці. Втім, як філософ політики він дотепер мало відомий українській аудиторії. Деякі українські науковці розглядали філософію Дж. Лока крізь призму правових відносин людина-держава, так В. І. Гусев аналізує соціально-політичну теорію Лока, беручи за основу ідею свободи як принцип природного права. М. М. Яцишин більш детально розглядає саме правову сторону питання в компаративному аналізі ідей Гоббса та Лока. Р.О. Бортнік досліджує когерентність політичної та філософської спадщини філософа. Разом з тим, на наш погляд, ще недостатньо відображено в науці питання співвідношення прав і свобод та обов'язку громадянина.

Релігійно-філософська думка епохи Середньовіччя визначила критерії справедливої війни, а з метою виправдання війни вводить поняття «священна війна», що стало своєрідним компромісом з канонами християнства, які засуджують насильство. Насильство може бути виправдане, якщо відповідно до Божественної волі воно спрямоване на викорінення зла та впорядкування світу. Об'єднання християнського світу через «священну війну» стало ідеєю, що відтворюється в європейській суспільній думці аж до сучасності. Християнські мислителі вважали державну владу єдиним законним суб'єктом збройної боротьби, вони внесли особливу лепту у розвиток засадничих ідей прав людини, що ґрунтуються на теологічній теорії, яка основана на християнстві.

Філософія епохи Відродження теж приділяє увагу питанням насильства, збройної боротьби, армії у реалізації політики держави. Звертається увага на створення постійної національної армії на засадах загального військового обов'язку громадян і підтримує національну єдність та могутність держави. Важливим був акцент на ролі держави як на способі створення безпечних умов для життя людини та захисту її майна, а також надання великих можливостей для обдарованих людей.

Філософія Нового часу доводить необхідність розподілу та незалежності гілок влади, їх взаємний контроль одна за одною та одночасний контроль за державною владою з боку громадянського суспільства. Суттєвий вплив на становлення концепції прав людини здійснили ідеї філософів епохи Просвітництва, для яких спільним було бажання розширити свободу, право користуватися свободою віросповідання й вираження поглядів, право на справедливість і на захист верховенства права. Просвітницький світогляд заклав підґрунтя суспільної свідомості європейських держав XIX – XX ст. Історія філософії надає нам панораму становлення ідей, понять і принципів, на яких будувалися та будуються дотепер теорії управління державою під час миру та війни.

Широкомасштабна російська агресія проти України призвела до необхідності нового погляду на питання стосунків між державою та громадянином демократичної держави в умовах війни, що викрила певні проблеми між обов'язками громадянина та його правами.

Соціальна дискусія щодо цього питання особливо актуалізувалася на початку 2024 року, через обговорення у Верховній Раді

законопроекту, присвяченого питанням мобілізації. Ця дискусія переросла в національні дебати, де серед іншого обговорюється сутність таких категорій, як: свобода людини, права людини, громадянський обов'язок тощо, та їх трансформація у конкретних історичних умовах. Саме в контексті визначення цих категорій необхідно насамперед звернутися до філософських першоджерел, на основі аналізу яких, на наш погляд, можна розглянути деякі сучасні трактування обов'язків і прав громадянина в Україні. Саме у цьому контексті ми розглядаємо ідеї Дж. Лока, який заклав основи теорії «суспільного договору».

Виклад основного матеріалу. Може видатися банальним розгляд понять, які й пересічному розуму є цілком зрозумілими, однак плутанина, яка викликана маніпулятивними намаганнями підпорядкувати закон певному людському наміру, вимагає не стільки детального аналізу, скільки реактуалізації смислу цих понять, відтак, завданням цього дослідження є чітко проаналізувати основні поняття, їх зв'язок із феноменом держави як політичної структури суспільства та особи як суб'єкта правових відносин.

Для реалізації поставленої мети ми здійснили аналіз праці Джона Лока «*Два трактати про правління*», яка в багатьох аспектах є політичним орієнтиром для багатьох сучасних урядів. Основні ідеї трактатів покладені в основу Декларації незалежності та Конституції Сполучених Штатів.

Питання кореляції свободи та обов'язку не можливе без з'ясування сутності самого феномену, а отже, нам необхідно визначити ці етичні поняття. Лок визначає природні права людини як такі, що існують до появи політичного утворення, а це право на *життя, свободу та приватну власність*: для вірного погляду на поняття політичної влади необхідно звернути увагу на те у якому природному стані перебувають люди, – а це стан тотальної свободи (*Мондін, 2017: 137-131*), у якому ніхто не залежить від волі іншої особи (*Дж. Лок, 2020: 157*).

За Локом, природне право слід вважати також природним станом людської істоти, станом абсолютної свободи, «однак не всездозволеності» (*Дж. Лок, 2020: 158*), на думку філософа: це той первісний стан, в якому існували люди як автономні суб'єкти; людина в природних правах має повну свободу над своєю персоною і майном, однак не може знищувати себе чи будь-яке інше створіння.

Важливо пам'ятати, що ми досі знаходимося на тому етапі, де визначальним аспектом правового існування суб'єкта є саме

природне право – «[...] стверджую, що всі люди природно перебувають у цьому стані (стані природи), залишаються у ньому з власної волі, аж доки не перетворюють самі себе в членів політичної спільноти» (*Дж. Лок, 2020: 164*). Для того, аби зробити наступний крок, філософ вводить чинник конфлікту, в якому посягання на природне право іншої людини, на її свободу, життя і власність є станом міжособистісної війни. Обмеження природного стану є запорукою утворення політичних спільнот, безпосередньою ж причиною є війна: Стан війни – це стан ворожості й руйнації. Тому проголошення його словом чи ділом, і без запалу, поспіху, а виваженим і продуманим рішенням у питаннях життя когось іншого, вводить людину у стан війни щодо того, проти кого проголошено такий намір. «Цілком розумно і справедливо, що я можу мати право знищити те, що загрожує моему існуванню: адже згідно з фундаментальним законом природи, людину потрібно зберігати всіма можливими засобами. А коли всіх зберегти неможливо, перевагу слід надавати невинному. Хтось може знищити чоловіка, який рушає проти нього війною, чи плакає до нього ворожнечу: з тих самих міркувань хтось може вбити вовка чи лева, оскільки вони не підлягають загальним обов'язкам закону розуму, не послуговуються іншими правилами, аніж сили й жорстокості» (*Дж. Лок, 2020: 158*).

На наш погляд, Лок говорить про те, що війну тут слід розуміти не як визначення міждержавного конфлікту, а як протистояння окремих осіб, дії яких не регламентовані нормативно-правовими актами – позитивним правом (далі в тексті – цивільним правом), оскільки його, як такого, ще не існує. Отже, війна – це зловживання власною свободою – коли один із суб'єктів у природному праві посягає на право іншого суб'єкта в тому ж правовому статусі. Таким чином, злочинець стає небезпечним для людства, порушуючи і розриваючи зв'язки, створені задля оберігання людей від злочинства й жорстокості. Оскільки він порушує права всього людського роду, його миру й безпеки, надані природним законом, тому кожна людина, відповідно до досягнення цієї мети, наділена правом оберігати людство загалом, може стримувати, чи й навіть, якщо необхідно, знищувати все шкідливе для неї (*Дж. Лок, 2020: 160*).

Для наочності Лок цитує книгу Буття 4:14, в якій Каїн, порушивши недоторканність природного права Авеля, стає

ворогом цілого людства та в розпачі каже: «*і перший, хто мене зустрине, вб'є мене*»; автор відстоює ідею, в якій той, хто порушує первісну гармонію природного стану, йде проти носіїв природних прав – є агресором відносно свободи, як ідеї, тобто переступає свободу кожного (Дж. Лок, 2020: 161), санкція за такий переступ відповідна природному закону: «тому цілком законно, що я трактую його як такого, що перебуває у стані війни зі мною, – тобто можу вбити його при змозі. Адже саме під таку небезпеку справедливо підставляє себе той, хто запроваджує стан війни як агресор» (Дж. Лок, 2020: 166).

Будь-який стан війни, породжений порушеннями природного закону, тобто, посяганням на природні права іншої людини, – це викликає активний спротив людей, які не хочуть втрачати прерогативу природних прав, це ж зумовлює їх до об'єднання в політичне тіло, з метою маргіналізування соціальних девіацій чи, простіше кажучи, до соціальної ізоляції деструктивних для спільноти індивідів: «Прагнення уникнути стану війни – ось основна причина створення спільноти, відмова від стану природи. Адже, якщо на землі існує якесь управління, якась влада, від якої можна сподіватися на допомогу, звернувшись до неї, тоді припиняється стан війни, оскільки ця влада врегульовує суперечки» (Дж. Лок, 2020: 168).

Лок звертає увагу на те, що дало інструмент людині, що уможливило сам перехід від природного до цивільного права. Він ставить питання «чи людина підпорядковується природному закону? Що звільнило людину від цього закону? Що надало людині право вільно, відповідно до власної волі, розпоряджатися своєю власністю в межах, встановлених законом?», – і дає відповідь, яка передбачає раціональну складову істоти: «стан, у якому людина може сприйматися як здатна зрозуміти цей закон і здійснювати свої дії в його межах. Коли людина здобуває такий стан, то вважається, що їй уже відомо, наскільки цей закон може керувати нею і наскільки людина може користуватися своєю свободою: і так вона її здобуває» (Дж. Лок, 2020: 190-191).

Втім, повернімося до аналізу війни як каталізатора появи політичної свідомості: оскільки потреба у владній інституції, що володіла б необхідною юрисдикцією, щоб протистояти стану війни, у якому *homo homini lupus est* (з лат.: людина людині вовк) була більш ніж зрозумілою, то виникнення її залишалося питанням часу та суспільного консенсусу – *суспільного договору*.

Отож, влада, застережена природним правом за індивідом, чи, вживаючи юридичного терміна, – фізичною особою, була в тій мірі передана до владної інституції – особи юридичної, в якій та змогла б захистити міру природних прав і забезпечити тривалість природного права на життя, свободу та приватну власність: «владу робити все, що людина вважає за необхідне для збереження самої себе і решти людства, людина віддає, щоб нею керували закони, створені суспільством, оскільки цього вимагає особисте збереження цієї спільноти: а ці закони спільноти дуже часто обмежують ту свободу, яку людина мала за природним законом» (Дж. Лок, 2020: 234).

Отже, інституції влади отримують права з рук індивідів, які склали політичне тіло, основним її обов'язком було зберегти природне право шляхом впровадження нормативно-правових актів, а основними повноваженнями – карати їх недотримання, керуючись правилом *salus populi suprema lex* (укр. *Благо народу – найвищий закон*) (Дж. Лок: 2020: 156). Передаючи індивідуальну владу природного права в компетенцію спільноти, задля створення єдиної політичної громади, індивід стає частиною політичного утворення, «адже так він уповноважує спільноту, чи, що є тим самим, законодавчу владу створювати для нього закони, як цього вимагатиме загальне благо спільноти, зобов'язується їх виконувати, як свої власні постанови» (Дж. Лок: 2020: 209). Можна погодитись, що такі умови суспільного договору не видаються надмірними, особливо з огляду на загрозу тотальної війни, втрату безпеки, життя, свободи, власності.

З утворенням спільноти, яка ототожнюється з поняттям політичної структури природне право залишається дійсним, але як доповнення до нього, в якості необхідної трансформації правового змісту, постає право цивільне: «Природна свобода людини полягає у можливості бути вільним від будь-якої верховної влади у світі, не підпадати під жодну волю чи законодавчу владу людини, натомість приймаючи природний закон як правило поведінки. Свобода людини в суспільстві полягає у перебуванні виключно під законодавчою владою, встановленою за згодою в республіці, а не під якоюсь іншою, не під пануванням чієїсь волі, не під обмеженням якогось закону, за винятком того, що передбачено цією законодавчою владою відповідно до вкладеної в неї довіри. Свобода людини, підпорядкованої правлінню,

означає жити відповідно до чітких правил, спільних для кожного члена цієї спільноти, створених встановленою законодавчою владою. Свобода – це слідувати за власною волею в усьому, чого не забороняє закон, не підлягати під непостійну, непевну, невідому судочинну владу іншої людини: природна свобода до того ж означає не перебувати під жодним обмеженням, окрім природного закону» (*Дж. Лок: 2020,206*).

Нам слід звернути увагу на процес термінологічної фрагментації, який відображає правове розрізнення, адже виникає інший тип свободи, і коли про перший тип – свободу через реалізацію природних прав, ми говорили вже докладно, так що автор сподівається на те, що поняття – це значною мірою зрозуміле, то другий тип свободи є більш парадоксальним, оскільки передбачає збереження свободи шляхом її обмеження, і в цьому нам слід розібратися більш ретельно.

Свобода людини в політичному утворенні полягає, на думку Дж. Лока, у здатності «жити відповідно до чітких правил, спільних для кожного члена цієї спільноти, створених встановленою законодавчою владою» (*Дж. Лок, 2020: 169*), таким чином, свобода тут реалізується шляхом дотримання букви закону (*I. Кант, 2004: 34*), універсальність якого забезпечується шляхом передачі законодавчої влади від індивіда до спільноти. «Влада, яку кожен індивід надає спільноті, входячи в неї, ніколи не повертається до цього індивіда, допоки існує спільнота, а завжди залишається у спільноті. Адже без цього не існувало б і самої спільноти, не існувало б республіки, оскільки це суперечить первинній домовленості. Тому, щойно спільнота передала законодавчу владу якомусь зібранню людей, щоб ця влада перебувала в них і в їхніх спадкоємців, наділивши повноваженнями й владою визначати таких спадкоємців, законодавча влада вже ніколи не повертається до народу, допоки існує це правління. Адже, створивши таку законодавчу владу, щоб вона існувала постійно, народ передає свою політичну владу законодавцям, тож не може забрати її назад. Але, якщо народ визначив межі тривалості законодавчої влади, віддавши верховну владу якійсь особі чи зібранню тимчасово, або в разі неспроможності впоратися з поставленими завданнями, – законодавці втрачають владу. Коли цю владу втрачено чи коли завершився встановлений термін, вона повертається до спільноти, і тоді народ має право діяти як верховна

влада, продовжуючи законодавчі повноваження особисто чи вкладаючи їх у нову форму, у нові руки – так, як вважає за потрібне» (*Дж. Лок, 2020: 308*).

Сама людська спільнота виникає з реалізації індивідуального воління обмежити деструктивний вплив стану війни та відстояти особисті інтереси та привілеї свободи, тому Дж. Лок каже: «якщо людина відречеться від законного правління країни, у якій народжена, то повинна також позбутися прав, які належали їй відповідно до законів країни, а також майна, отриманого від своїх предків, якщо це правління було створене за їхньою спільною згодою» (*Дж. Лок, 2020: 275*).

Реалізація природного права людини залишити спільноту, скасувати юридично-політичні зв'язки з державою виглядає як санкція виключення із спільноти, бо вона не може бути бенефіціаром цивільного права (*Дж. Лок, 2020: 213*).

Що стосується реалізації свободи та обов'язку в умовах війни, то Лок не приділяє цьому особливу увагу, але вказує: «республіка має владу встановлювати, яке покарання належить за певне порушення, вчинене супроти членів цієї спільноти, а також, що саме вартує покарання (а це законодавча влада); також вона має владу карати будь-яку кривду, заподіяну тими хто не є членами цієї спільноти (а це влада війни й миру)» (*Дж. Лок, 2020: 214-215*).

У нашому дослідженні важливим є те, що Лок зберігає за владою право на «використання» всіх членів спільноти, якщо це необхідно в інтересах встановлення справедливості за «зовнішні зловчинки». Таким чином, реалії російсько-Української війни ніяк не суперечать твердженню автора Трактатів. Лок висуває на перший план благо спільноти (*Дж. Лок, 2020: 234*), політичні основи якої є компромісним варіантом свободи, відповідно, всі законодавчі ініціативи влади в рамках чинного закону, з метою утвердження спільного блага: прав на свободу, життя та власність.

Тобто, ідеї Джона Лока залишають за владою права, що відповідають необхідній мірі її компетенцій, де головною метою є збереження за громадянином природних прав і свобод, що передбачає пропорційну санкційну політику за порушення закону.

Стаття не є вичерпним аналізом етичних основ співвідношення свободи та обов'язку громадянина як основ державного управління, більш того, вона, за визначенням, не передбачала детального вивчення зобов'язань держави відносно громадянина.

Перспектива подальшого дослідження полягає у визначенні особливостей реалізації прав і обов'язків громадян у період війни та військових конфліктів, зокрема, у їх філософсько-політичних та етичних вимірів.

Висновки. Отже, аналіз «Двох трактатів про правління» дозволяє провести доволі чіткі демаркаційні лінії відносно права, свободи та обов'язку особи в державі. Однак є й ідеї, в яких Дж. Лок не дає однозначних висновків відносно тієї чи іншої політичної ситуації. Трактати є політичним творінням епохи Просвітництва, вони влучно репрезентують політичну реальність свого часу, намагаючись вийти з тіні абсолютизму, стають преамбулою до сучасної демократії. Законне становлення й збереження політичної стабільності в умовах війни є запорукою становлення й збереження держави, яка має усі права задля збереження цивілізації від хаосу війни.

Використані посилання

Лок Дж. (2020). Два трактати про правління, пер. з англ. Содомора, П., Наш Формат, Київ, 312 с.

Мондін Б. (2017). Етика і політика пер. з італ. Боса Т., Місіонер, Жовква, 248 с.

Міністерство внутрішніх справ України, Наказ № 715 від 16.08.2012, Про затвердження зразків документів, які подаються для встановлення належності до громадянства України, прийняття до громадянства України, оформлення набуття громадянства України, припинення громадянства України, скасування рішень про оформлення набуття громадянства України, та журналів обліку, та ін., zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 24.01.2025).

Закон України, № 2233-ХІІ, від 12 травня 1992, Про військовий обов'язок і військову службу. Гл. 1, Ст. 1, пункт 6. Військовий обов'язок не поширюється на іноземців та осіб без громадянства, які перебувають в Україні, ps.ligazakon.net (дата звернення: 25.01.2025).

Бортнік Р.О. (2008). Політична теорія та філософія Джона Локка: проблема когерентності. *Multiversum Philosophical almanac*. № 1(68). С. 1–8.

Гусев В.І. (2001). Ідея свободи у філософії Д. Локка, Наукові записки Т. 19. Філософські науки. С. 34–41.

Кант І. Критика практичного розуму, пер. за вид.: Immanuel Kant. *Kritik der praktischen Vernunft*. Verlag Philipp. Leipzig. 1983, пер. з нім. Бурковський І., наук. ред. Єрмоленко А., Юніверс, Київ, 2004, 240 с.

Яцишин М.М. (2022). Політико-правові погляди Томаса Гоббса та Джона Локка на державну владу, *Історико-правовий часопис* № 1 (18). С. 14–22.

References

- Locke J. (2020). Two treatises on government, P., Nash Format, Kyiv, 312 p. (ukr.).
- Mondin B. (2017). Ethics and politics trans., Missionary, Zhovkva, 248 p. (ukr.).
- Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Order No. 715 of 08/16/2012, On approval of sample documents submitted for establishing Ukrainian citizenship, acceptance of Ukrainian citizenship, registration of acquisition of Ukrainian citizenship, termination of Ukrainian citizenship, cancellation of decisions on registration of acquisition of Ukrainian citizenship, and record books, etc., zakon.rada.gov.ua [Date accessed 24.01.2025] (ukr.).
- Law of Ukraine, No. 2233-XII, dated May 12, 1992, On Military Duty and Military Service. See 1, Art. 1, paragraph 6. Military service does not apply to foreigners and stateless persons who are in Ukraine, ps.ligazakon.net [Date accessed 25.01.2025] (ukr.).
- Bortnik R. AT. The political theory and philosophy of John Locke: the problem of coherence, Multiversum Philosophical almanac. № 1(68). P. 1-8. (ukr.).
- Gusev V. AND. (2001). The idea of freedom in the philosophy of J. Locke, Scientific notes T. 19. Philosophical sciences. P. 34-41. (ukr.).
- Kant I. Critique of Practical Reason, trans. by ed.: Immanuel Kant. Kritik der praktischen Vernunft. Verlag Philipp. Leipzig. 1983, Universe, Kyiv 2004, 240 p. (ukr.).
- Yatsyshyn M. M. (2022). Political and Legal Views of Thomas Hobbes and John Locke on State Power, Historical and Legal Journal No. 1 (18). P. 14-22. (ukr.).

Kalyayev A., Matviiv N.

ETHICS OF FREEDOM AND CITIZEN DUTY IN THE CONDITIONS OF WAR IN THE VIEWS OF JOHN LOCKE

This article examines the question of the ethical issues of freedom and a citizen's duty concerning the state. To highlight the main aspects of this topic, the authors take John Locke's work «Two Treatises of Government». John Locke (1632-1704) was one of the founders of the English Enlightenment. John Locke's life was characterized by constant mobility and communication with representatives of various environments, which influenced his formation as a philosopher and developed his political beliefs, the analysis of which can be valuable even today. Namely, he emphasized the importance of preserving natural rights and freedoms even during crises and stressful situations, such as war. The authors pay special attention to the concept and essence of freedom as a natural state of man and its correlation with a citizen's duty. The fundamental relationship between freedom and the duty of a citizen is determined.

The main emphasis in the work is on the consideration of the relationship between ethics, law, freedom and duty, which aims to clarify the vital synergy between law and duty, characterize the main concepts and categories, draw demarcation lines between them, determine the moral and ethical problems of a citizen's duty to the state and the state to fulfill the social contract with its citizens. At the same time, the authors provide a critical assessment of the events of 2024. Namely, they compare the ideas of the enlightener with the current situation in Ukraine.

The article investigates how these ideas affect modern legal regulation. Locke believed that lawmakers should create laws to protect citizens and their rights. Authorities must stay within their powers, and the government should act to ensure the safety and freedom of the people. In case of violation of the law, the punishment should be equal to the committed crime. It helps to ensure justice and maintain public order.

Keywords: freedom, duty, state, war, natural law, civil law.